

Spalio 15-ąją Lietuvoje baigsis viena svarbi ekonominių santykių era - nustos galioti dvišalės investicijų skatinimo ir apsaugos sutartys su Rusija ir Baltarusija. Šie dokumentai daugiau nei du dešimtmečius reguliavo ne tik investuotojų interesų apsaugos mechanizmus, tačiau ir tai, kaip sprendžiami investuotojų bei valstybių ginčai. Sprendimas nutraukti šias sutartis simboliškai ir teisiškai užveria laikotarpį, kai Lietuvos investuotojų investicijos šiose kaimyninėse šalyse dar buvo skatinamos bei saugomos.

„Tai aiškus geopolitinis signalas, kad Lietuva atsisako bet kokių formalių investicinių ryšių su agresorės režimais. Sutarčių nutraukimas reiškia, kad šie režimai netenka galimybės naudotis vakarietiškais mechanizmais savo interesams ginti. Tuo pačiu, tai ir aiškus signalas mūsų verslui, kad teisinės realijos rytuose keičiasi, todėl reikia iš naujo įvertinti rizikas“, – sako „Sorainen“ advokatė, Ginčų sprendimo ir rizikos valdymo komandos ekspertė Ieva Rimavičienė.

Kodėl šios sutartys buvo svarbios

Atkūrus nepriklausomybę Lietuva aktyviai kūrė teisinį pagrindą užsienio investicijoms pritraukti. Dvišalės investicijų apsaugos sutartys (angl. *bilateral investment treaties*, BIT) garantavo apsaugą nuo nacionalizacijos, diskriminacijos ir suteikė teisę ginčus spręsti ne tik vietos teismuose, bet ir tarptautiniame arbitraže.

„Šios sutartys daugeliui verslų buvo tarsi saugumo garantas – net jeigu valstybė elgtųsi neteisėtai ir nesąžiningai, egzistavo alternatyva vietos teismams – ginčų sprendimas tarptautiniame arbitraže. Ši teisių apsauga ir ginčų sprendimo mechanizmas yra svarbus visiems investuotojams, o itin tiems, investavusiems Rusijoje – pastaroji nėra kitų daugiašalių sutarčių, ginančių investicijas, pavyzdžiui, Vašingtono konvencijos dėl investicinių ginčų, narė.

Atitinkamai, nesant dvišalės sutarties, investuotojams gali tekti ginčus spręsti Rusijos teismuose, kurie, deja, yra politizuoti. Dėl to, ar investuotojų teisės Rusijoje ir Baltarusijoje yra pažeidžiamos abejonių nekyla. Reaguojant į Vakarų sankcijas priimami sprendimai dėl užsienio verslininkų turto privatizavimo, nacionalizavimo ir kita“, – aiškina „Sorainen“ teisininkė Luka Tamulionytė.

Iš viso Lietuva buvo pasirašiusi daugiau kaip penkiasdešimt tokių sutarčių – nuo Vokietijos ir Australijos iki Rusijos ar Baltarusijos. Bėgant metams, galiojančių sutarčių skaičius dėl įvairių priežasčių mažėja ir nuo spalio 15 d. Lietuva turės jau tik trisdešimt galiojančių dvišalių investicijų sutarčių.

Kas keičiasi nuo spalio 15-osios

Lietuvos sprendimas nutraukti investicijų apsaugos sutartis su Rusija ir Baltarusija buvo priimtas dar 2024 m., reaguojant į Rusijos karinę agresiją prieš Ukrainą ir Baltarusijos režimo paramą šiam karui.

Nors sutartys nustos galioti, jose numatyti vadinamieji „saulėlydžio straipsniai“ – investicijos, padarytos iki nutraukimo, dar 10 metų (iki 2035 m. spalio) bus ginamos tomis pačiomis sąlygomis. Ši nuostata turėtų užtikrinti teisinį stabilumą, tačiau praktikoje šios garantijos vis dažniau tampa tik teoriniu saugikliu.

„Nors formaliai investuotojai dar turės dešimties metų laikotarpį, per kurį galės remtis šiomis sutartimis, tačiau praktiškai tiek Rusija, tiek Baltarusija nuosekliai ignoruoja arbitražo sprendimus, kuriais išspręsti investiciniai ginčai. Taigi, net ir laimėti ginčai dažnai lieka neįgyvendinti, o investuotojai susiduria su kliūtimis vykdant sprendimus užsienyje dėl valstybės imuniteto principo. Be to, beprecedenčiai pastarieji Rusijos veiksmai, priimant procesinius sprendimus, draudžiančius tęsti arbitražo procesą ne tik vakarų investuotojams, arbitrams, bet ir investuotojų atstovams, nustatant kelis milijardus siekiančias baudas, remiantis, be kita ko, tuo, jog arbitražo institucija, administruojanti kilusį ginčą, yra įsteigta Rusijai neva nedraugiškoje valstybėje, siunčia aiškius ir grėsmingus signalus visiems investuotojams“, – sako „Sorainen“ vyresnioji teisininkė, advokatė Domantė Lunytė.

Net ir palankūs arbitražo sprendimai dažnai lieka tik „ant popieriaus“ – dėl Rusijoje ir Baltarusijoje politizuotų teismų užsienio arbitražų sprendimai nepripažįstami ir nevykdomi, o dėl valstybių imunitetų negalima išieškoti iš ambasadų, konsulatų ar kito valstybės užsienyje turimo turto, naudojamo viešosioms funkcijoms. Todėl daugelis investuotojų net nebando pradėti tokių procesų – sąnaudos didelės, o rezultato tikimybė menka.

Visgi, drąsinant investuotojus ginti savo teises ir pradėti teismo procesus, galima prisiminti, kad ir Lietuvoje turime sėkmingų išieškojimo iš užsienio valstybės turto pavyzdžių. Lietuvoje, vykdant Londono arbitražo teismo sprendimą, priimtą investuotojo naudai, Vilniuje buvo varžytynėse parduotas Kaliningrado sričiai (Rusijai) priklausantis turtas.

Rusijos ir Baltarusijos investuotojų ginčai prieš Lietuvą

Per pastaruosius du dešimtmečius būtent ginčai su Rusija ir Baltarusija sudarė didžiąją dalį visų Lietuvos investicinių bylų, visgi būtent Rusijos bei Baltarusijos investuotojai yra gerokai aktyvesni, inicijuojant investicinius arbitražus prieš Lietuvą Tarp žymiausių bylų – „Gazprom“ prieš Lietuvos Respubliką bei neseniai pradėta „Belaruskali“ prieš Lietuvos

Respubliką byla, kurioje Baltarusijos trąšų gamintoja pareikalavo net 12 mlrd. eurų kompensacijos iš Lietuvos už ES (Europos Sąjungos) sankcijų padarinius.

„Nors dalis ginčų prieš Rusiją ar Baltarusiją tampa daugiau simboliniais nei realiai veiksmingais, tačiau šių autoritarinių valstybių subjektai patys aktyviai naudojami sudarytų dvišalių sutarčių bei tarptautinių konvencijų teikiama apsaugos mechanizmais ir dvišalių sutarčių denonsavimas šios problemos neabejotinai nespėdžia bei neišspręs dar ilgą laiką. Šiuo atveju tik ES įstatymų leidėjas iš dalies padeda šią situaciją stabilizuoti“, – pabrėžia I. Rimavičienė.

ES vis aktyviau perima investicijų apsaugos vaidmenį. Europos institucijos per pastaruosius kelerius metus priėmė reglamentus, kurie tiesiogiai riboja Rusijos ir Baltarusijos investuotojų galimybes piktnaudžiauti arbitražo mechanizmais.

2025 m. liepos 18 d. ES priimtas aštuonioliktasis sankcijų paketas Rusijai yra nukreiptas ir į investicinių ginčų sprendimą. Atlikti ES teisės aktų pakeitimai, galiojantys ir Lietuvai, draudžia sankcionuotiems Rusijos ir Baltarusijos investuotojams pradėti investicinius ginčus prieš ES valstybes nares ir suteikia galimybę ES valstybėms narėms reikalauti žalos, patirtos dėl gynimosi nuo tokių ieškinių, atlyginimo.

Kas gins investuotojus dabar?

Nors dvišalės sutartys denonsuojamos, investuotojai teoriškai nėra paliekami be apsaugos. ES vaidmuo šioje vietoje tampa esminis, nustatant mechanizmus, padedančius realiai pradėti, teisėtai vykdyti arbitražo procesus, o, galiausiai, ir vykdyti šiuose procesuose priimtus arbitražo sprendimus, kad ir pačios ES valstybėse narėse.

„Blieka tikėtis, jog ateityje investuotojų interesus gins nebe dvišalės sutartys, o Europos Sąjungos lygmens teisiniai ir politiniai sprendimai – investicijų apsauga tampa bendra saugumo politikos dalimi. Lietuvai svarbu aktyviai dalyvauti šių mechanizmų kūrime, nes tai ne tik teisinės, bet ir strateginės gynybos priemonės“, – pažymi D. Lunytė.

